



# SHARQ EPIK SHE'RIYATIDA SAYYOR SEVGI QISSALARINING BADIY SINTEZI

**Salohiy Dilorom Isomiddin qizi**

*Filologiya fanlari doktori, professor*

*Samarqand davlat chet tillar instituti*

*Yaqin sharq tillari kafedrasi*

*E-mail: [dsalohiy@gmail.com](mailto:dsalohiy@gmail.com)*

*[diloromopa1959@umail.uz](mailto:diloromopa1959@umail.uz)*

## ANNOTATSIYA

Sharq poeziyasida epik janr taraqqiyoti xalq og'zaki ijodiyotidagi sayyor syujetli qissalarni yozma badiiy adabiyotga xos xususiyatlar bilan boyitish va poetika qonuniyatlariga moslashtirishda ko'zga tashlanadi. Bu adabiy-estetik hodisani muallifning muayyan mavzuni badiiy asar mazmuni, arxitektonikasi va o'zining badiiy uslubi vositasida tarixiy sharoit ijtimoiy muammolari bilan bog'lab tasvirlashda kuzatish mumkin. Poeziyada oldingi davrlarda shakllangan mavzu va noma'lum bo'lgan syujet chizig'ini olib kirishga urinish, yozma adabiyotdagi poemalarning xalq og'zaki ijodidagi dostonlar bilan aloqasini yanada kuchaytirishga bo'lgan intilish, badiiy asar tilining xalqchillasha borishi sharq epik she'riyatida sayyor syujetlarning badiiy sintezini yuzaga keltirdi. Maqolada bu mavzu arab sahrolarida yuzaga kelgan Layli va Majnun sevgisi qissalarining fors-tojik va turkiy dostonchilikdagi talqinlari misolida yoritiladi.

Alisher Navoiyning sharq epik poeziyasini yangilashdagi badiiy-estetik va g'oyaviy tamoyillari xamsachilikda arab va forsiy tilli xalqlar og'zaki va yozma manbalari istifodasiga borib taqaladi. Mutafakkir o'z asarlarida bevosita o'zigacha yetib kelgan arab va fors tillaridagi xalq og'zaki ijodiga va folklorga ham murojaat etadi. Shayx Nizomiy o'z adabiy muhitida birinchi dostonnavis sifatida, Alisher Navoiy esa temuriylar tamadduni davrining ijtimoiy faol ijodkori sifatida beshliklaridagi xalqona, sodda va donishmandona tafakkur ifodasiga, xalq folklorining o'lmas an'analarga katta ahamiyat berdilar. Nizomiy "Layli va Majnun" dostonida ijtimoiy foydali ma'rifiy fikrlarini pand-nasihat tarzida emas, balki xalq og'zaki ijodi va folklordan olingan badiiy timsollar vositasida ifoda etdi.

Alisher Navoiy "Xamsa"sida esa "sayyor syujetlar" - xalqona hikoyat va rivoyatlarga asoslangan epizodlar ma'rifiy mazmundagi hikmatlar bilan boyitiladi, orifona ma'no kasb etadi. Ayniqsa, buyuk "nazirai benazir"ning uchinchi dostoni bo'lmish "Layli va Majnun"da shoir xamsanavislikda o'zigacha mavjud an'analardan ijodiy foydalangan holda o'z dostoniga yangicha ruh bag'ishlaydi, o'z davrining talab va ehtiyojlaridan kelib chiqib, "afsonaga yangi libos kiygizadi".

## KALIT SO'ZLAR

Epik poeziya, uslub, romantizm, hayotiylik, xalqchilik, ma'rifiy mazmun.

# ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ СИНТЕЗ ПОЭМ О ЛЮБВИ В ВОСТОЧНОЙ ЭПИЧЕСКОЙ ПОЭЗИИ

Салохи Дилором Исамиддин кызы

доктор филологических наук, профессор  
Самаркандский государственный институт  
Иностранных языков  
Кафедра языков Ближнего Востока  
E-mail: [dsalohiy@gmail.com](mailto:dsalohiy@gmail.com);  
[diloromopa1959@umail.uz](mailto:diloromopa1959@umail.uz)

АННОТАЦИЯ	КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА
<p>Развитие эпического жанра в восточной поэзии проявляет Развитие эпического жанра в восточной поэзии проявляется в обогащении «кочующих сюжетов» устного народного творчества со специфическими свойствами письменной художественной литературы и в совмещении канонам восточной поэтики. Это литературно-эстетическое событие можно проследить в сочетании автором в своем произведении темы, содержания, архитектоники и индивидуального художественного стиля с социальными проблемами исторической действительности. Интерес авторов поэм к возрождению тем и сюжетов прошлых времен, создание взаимосвязи поэм в народном творчестве с поэмами письменной литературы, проявление народности в стиле письменной литературы создаёт художественный синтез «кочующих» сюжетов в восточной эпической поэзии. Данная тематика в статье раскрывается на примере анализа старинной истории любви Лейли и Меджнуна, созданной в аравийских степях, с поэмами, написанными в персидско-таджикской и тюркской художественной литературе.</p> <p>Художественно-эстетические и идейные принципы эпического творчества Алишера Навои способствовали возобновлению многовековых традиций восточной поэзии. В своих пятирицах гениальные мыслители Востока использовали фрагменты из источников устного народного творчества и фольклора арабских и персидских народов в своеобразном творческом стиле. Низами Гянджеви как первый мастер эпического стиля в своей литературной среде, Алишер Навои как видный творческий и государственный деятель эпохи тимуридского ренессанса в своих творениях обращались к мудрому народному мышлению, немеркнущим традициям фольклора. Шейх Низами в своей поэме «Лейли и Меджнун» обращался непосредственно к фольклору или созданиям устного народного творчества для выражения своих социально полезных мыслей. Свою идейную замысль он чаще выражал не наставлениями, а живыми эпизодами и образами из народного творчества.</p> <p>В третьей поэме “Хамсы” Алишера Навои занимают важное место мистические идеи, где эпизоды из устного народного творчества и притчи, отрывки с образами животных, элементов из флоры и фауны обогащаются духовным содержанием. Великий мыслитель в поэме «Лейли и Меджнун», творчески используя художественные традиции своих наставников, придаёт новый романтико-реалистический дух.</p> <p>ся в обогащении «кочующих сюжетов» устного народного творчества со специфическими свойствами письменной художественной литературы и в</p>	<p>Эпическая поэзия, стиль, романтизм, реальность, народность, духовно-нравственное содержание.</p>

совмещении канонам восточной поэтики. Это литературно-эстетическое событие можно проследить в сочетании автором в своем произведении темы, содержания, архитектоники и индивидуального художественного стиля с социальными проблемами исторической действительности. Интерес авторов поэмы к возрождению тем и сюжетов прошлых времен, создание взаимосвязи поэмы в народном творчестве с поэмами письменной литературы, проявление народности в стиле письменной литературы создаёт художественный синтез «кочующих» сюжетов в восточной эпической поэзии. Данная тематика в статье раскрывается на примере анализа старинной истории любви Лейли и Меджнуна, созданной в аравийских степях, с поэмами, написанными в персидско-таджикской и тюркской художественной литературе.

Художественно-эстетические и идейные принципы эпического творчества Алишера Навои способствовали возобновлению многовековых традиций восточной поэзии. В своих пятерицах гениальные мыслители Востока использовали фрагменты из источников устного народного творчества и фольклора арабских и персидских народов в своеобразном творческом стиле. Низами Гянджеви как первый мастер эпического стиля в своей литературной среде, Алишер Навои как видный творческий и государственный деятель эпохи тимуридского ренессанса в своих творениях обращались к мудрому народному мышлению, немеркнущим традициям фольклора. Шейх Низами в своей поэме «Лейли и Меджнун» обращался непосредственно к фольклору или созданиям устного народного творчества для выражения своих социально полезных мыслей. Свою идейную замысль он чаще выражал не наставлениями, а живыми эпизодами и образами из народного творчества.

В третьей поэме «Хамсы» Алишера Навои занимают важное место мистические идеи, где эпизоды из устного народного творчества и притчи, отрывки с образами животных, элементов из флоры и фауны обогащаются духовным содержанием. Великий мыслитель в поэме «Лейли и Меджнун», творчески используя художественные традиции своих наставников, придаёт новый романтико-реалистический дух.

# ARTISTIC SYNTHESIS OF POEMS ABOUT LOVE IN ORIENTAL EPIC POETRY

**Salohi Dilorom Isamiddin kizi**

*Doctor of Philology, Professor,  
Samarkand State Institute of Foreign Languages,  
Department of Middle Eastern Languages  
E-mail: [dsalohiy@gmail.com](mailto:dsalohiy@gmail.com);  
[diloromopa1959@umail.uz](mailto:diloromopa1959@umail.uz)*

ABSTRACT	KEYWORDS
<p>The development of the epic genre in oriental poetry is manifested in the enrichment of the "nomadic plots" of oral folk art with the specific properties of written fiction and in the combination of the canons of oriental poetics. This literary and aesthetic event can be traced in the combination of the author's theme, content, architectonics and individual artistic style with the social problems of historical reality in his work. The interest of the authors of poems in the revival of themes and plots of past times, the creation of a relationship between poems in folk art and poems of written literature, the manifestation of nationality in the style of written literature creates an artistic synthesis of "nomadic" plots in Eastern epic poetry. This topic is revealed in the article on the example of the analysis of the ancient history of the love of Leyli and Majnun, created in the Arabian steppes, with poems written in Persian-Tajik and Turkic literature.</p> <p>The artistic, aesthetic and ideological principles of Alisher Navai's epic work contributed to the renewal of the centuries-old traditions of oriental poetry. In their times, the brilliant thinkers of the East used fragments from the sources of oral folklore and folklore of the Arab and Persian peoples in a peculiar creative style. Nizami Ganjavi as the first master of the epic style in his literary environment, Alisher Navai as a prominent creative and statesman of the Timurid Renaissance era in their works turned to the wise folk thinking, the unfading traditions of folklore. Sheikh Nizami in his poem "Leyli and Majnun" turned directly to folklore or the creations of oral folklore to express his socially useful thoughts. He often expressed his ideological idea not with instructions, but with living episodes and images from folk art.</p> <p>In the third poem "Hamsa" by Alisher Navai, mystical ideas occupy an important place, where episodes from oral folklore and parables, excerpts with images of animals, elements from flora and fauna are enriched with spiritual content. The great thinker in the poem "Leyli and Majnun", creatively using the artistic traditions of his mentors, gives a new romantic-realistic spirit.</p>	<p>Epic poetry, style, romanticism, reality, nationality, spiritual and moral content.</p>

## KIRISH

Qadim zamonlarda yaratilgan epik poeziya namunalari, xususan sevgi qissalari sharq xalqlari og'zaki ijodi namunalari ta'sirida yuzaga kelganligi boisidan asosan tarixiy shaxslarga ba'g'iahlanadi. Bunday epik asarlar monosyujetli bo'lib, ularda voqealarning ko'lamini uncha keng emas va shunga bog'liq ravishda qahramonlar miqdori ham chegaralangan. Qissanavislik va dostonnavislik rivojlana borgani sari yangi xarakterdagi, ya'ni ishqiy-romantik va liro-epik tarzda asarlar ham paydo

bo'la borib, ularda insonning ichki kechinmalari tasviriga e'tibor berila boshlandi. Bu hol poemachilikning ijtimoiy hayot va inson faoliyatiga tobora yaqinlasha borayotganini, insonning jamiyat va ijtimoiy tabaqalar, maishiy va axloqiy muammolar kabi muhim masalalarni yoritayotganligini, badiiy yetuk asarlar yaratish ustida tobora ko'proq shug'ullanayotganligini ko'rsatadi. "Badiiy obrazlarning konkretlasha borishi, ya'ni inson xarakterining ko'rinishi hamda didaktizmdan psixologik tasvir tomon qadam tashlanishi poemachilikda hayot va inson taqdiri chuqurroq ochilayotganiga yorqin dalildir", - deb yozadi akademik B. Valixo'jayev. (Valixo'jayev B., 2023,18)

Poemachilikning xarakterli xususiyatlaridan biri shundaki, unda o'zbek mumtoz adabiyoti, jumladan epik poeziyaning boshqa xalqlar adabiyoti – arab, hind, xususan fors-tojik adabiyoti bilan hamkorligi yanada kuchayadi. Bu hol ozarbayjon adabiyotiga bo'lgan munosabatda ochiq-oydin ko'rinadi. O'zbek poemachiligining rivojlanish jarayonida ozarbayjon epik poeziyasi, xususan Nizomiy Gangaviy "Xamsa" siga bo'lgan qiziqish tobora kuchaya borib, undan ilhomlanib asarlar yozish yoki uning dostonlarini ijodiy tarjima qilish hodisasi avj oldi.

Badiiy adabiyotning ko'p asrlik taraqqiyoti davrida epik poeziya ijtimoiy-siyosiy va madaniy hayotning, xalq orzu-istagiga muvofiq mazmunning talabiga ko'ra shaklan takomillashdi, g'oyaviy jihatdan zamonasi uchun aktual masalalarni ifoda etdi. Bu haqda yana akademik B.Valixo'jayevning fikrlarini keltiramiz: "Tasvir uslubi jihatidan o'zaro yaqin va hamohang, nomlanishi jihatidan esa bir-biriga o'xshash poemalar ham yaratilish davri, ijodkorning dunyoqarashi va adabiy-estetik prinsiplari, ko'zlagan maqsadi asosida yangi xarakter va yangi mazmun kasb etadi. Shuning uchun bir temada yozilgan poemalarda mavzuning ichki va tashqi migratsiyasi, uning evolyutsiya va dinamikasini nazarda tutish epik poeziya taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlarini belgilashda muhim omillardan bo'lib xizmat qiladi. Bu masala, o'z navbatida, xalqlar adabiyotlari o'rtasidagi hamkorlik va adabiy aloqalarni yoritishda ham muhim ahamiyatga ega." (Valixo'jayev B., 2023, 201)

## **ASOSIY QISM**

"Layli va Majnun" - jahon adabiyotidagi eng mungli va alamli sevgi qissalaridan biridir. U Sharq o'lkalarida shu darajada keng tarqalgan va shuhrat qozonganki, shu jihatdan qaraganda hatto G'arb adabiyotining eng ajoyib yodgorliklaridan bo'lgan "Romeo va Juletta" ham u bilan tenglasha olmaydi, degan edi sharqshunos olim I.Yu.Krachkovskiy. (Krachkovskiy I., 1988, 119)

"Layli va Majnun" qissalari uzoq tarix va tadrijiy takomilga ega. U qadimiy arab qabilalarida vujudga keldi, so'ng Eron, O'rta Osiyo, Kavkaz, Hindiston va boshqa o'lkalarga tarqaldi. Xalq og'zaki ijodida yuzaga kelgan bu sayyor syujet keyinchalik yozma adabiyotdan keng o'rin oldi, qayta-qayta ishlandi. Shayx Nizomiy Ganjaviy,

Xusrav Dehlaviy, Alisher Navoiy va Muhammad Fuzuliy kabi buyuk so'z san'atkorlarining qalami bilan yanada kengroq shuhrat qozonib, jahon adabiyotining o'lmas obidalaridan biri bo'lib qoldi.

Akademik I.Yu.Krachkovskiy ko'rsatganidek, Layli va Majnun haqidagi rivoyatlar VII asrning oxirlarida paydo bo'la boshladi. Og'zaki ravishda paydo bo'lgan bu rivoyatlar keyinchalik yozma asarlarga ham kiradi. Biroq hali ular kompozitsion tarqoq, o'zaro uzviy bog'lanmagan rivoyatlar edi. Ular mukammallashgan badiiy asar turiga kirmagan edi. (Krachkovskiy I., 1988, 164]

Layli va Majnun haqidagi rivoyatlarni hikoya qiluvchi eng eski manbalardan biri Ibn Qutayba (889 yilda vafot etgan) ning "Kitobush-she'r va shuaro" asaridir. Shu manbaga ko'ra, Majnunning asl nomi Qays ibn Muod (boshqa variantga ko'ra Qays ibn Mulavvah) bo'lib, u Bani Ja'd qabilasidan kelib chiqqan ekan. Qays o'z qabilasidan Layli degan qiz bilan tuya boqar ekan. Bu ikki yosh bir-birini qattiq sevib qolibti. Biroq qarshiliklar tufayli uzoq vaqt sevgilisiga erisholmagan Qays telbalanib, kishilardan yotsirab, sahroga chiqib, hayvonlar bilan do'stlashibti.

Novfal ibn Musahhiq degan kishi Qays voqealarini eshitib, uni izlab ketadi. U Qaysni topib kiyintiradi, u bilan suhbatlashmoqchi bo'ladi. Biroq bundan hech qanday foyda bo'lmaydi. Novfal Layli haqida so'z ochadi, shundagina Qays es-hushiga keladi. Novfal Qaysga yordam berib, uni murod maqsadiga etkazmoqchi bo'ladi. U Layli qabilasiga qizga sovchi bo'lib boradi, biroq uning otasidan rad javobini oladi. Majnunning otasi Laylining otasini ko'ndirishga urinadi. Bu ham foyda bermaydi. Shundan so'ng Majnunning otasi bolaning ishq ehtirosi sovsin, deb Makka ziyoratiga olib boradi. Bu ham kor qilmaydi. Shu orada Laylini boshqa bir kishiga beradilar. Buni eshitgan Qays tamomila es-hushidan og'ib qoladi. U yana sahroga chiqib ketib, vahshiy hayvonlar bilan birga yashaydi. Telbaligiga qaramay, Qays Layli haqida chiroyli qo'shiqlar to'qiydi, hatto bir yigit bu qo'shiqlarni yozib ham oladi. U Qays uchun ma'lum bir joyga ovqat olib kelib qo'yar, Qays ochiqqanida kelib, ovqatdan eb ketar edi. Nihoyat Qays o'sha joyga kelmay qo'yipti. Uchinchi kuni kishilar uni izlay boshlaptilar va toshloqda uning murdasini topibtilar. Shunga yaqin rivoyat Abul Faroj al-Isfahoniy (897-967) tomonidan ham hikoya qilinadi. Abul Faroj shu mavzudagi og'zaki va yozma manbalarni sharhlaydi, bir necha yangi hikoyatlar ham keltiradi. Shunday hikoyatlardan birida aytilishicha, Majnun uchun Laylidan ko'ra go'zalroq hech kim va hech narsa yo'q ekan. Biroq keyinchalik tog' hayvonlaridan bo'lmish kiyik unga Layli go'zalligini eslatuvchi bir ramz bo'lib qolipti. Kunlardan bir kun bir bo'rining bir kiyikka tashlanib, uni yorganini ko'rgan Majnun qattiq g'azablanibti va u ham jon-jahdi bilan tashlanib, bo'rini o'ldiribti. Yana bir kuni Majnun ikki ovchining bir kiyikni tutib ketayotganlarini ko'ribti. U ovchilarga yalinib-yolvorib, ularga qo'y berib, kiyikni ozod etipti.

Abul Faroj Majnun shaxsiyati haqida ham ma'lumotlar beradi. Ayrim manbalarga ko'ra bir emas, bir nechta Majnun o'tgan bo'lsa, boshqa manbalarga ko'ra aslida Majnun degan kishi o'tmagan. Umaviylar sulolasidan chiqqan bir yigit o'z qarindoshlaridan birini sevib qoladi va unga atab she'rlar yozadi. Ammo sevgi ehtiroslarining oshkor bo'lganidan xijolat chekib, Majnun haqidagi rivoyatni o'ylab chiqaradi. Boshqa manbalarda ham shunday rivoyatlar bor.

Majnun tarixiy shaxsmi yoki yo'qmi, bundan qat'i nazar, o'ninchi asrning oxirlarida arab adabiyotida Majnun nomiga nisbat berilgan she'rlar va turli rivoyatlar paydo bo'la boshlaganini ko'ramiz. XI asrda Abu Bakr al-Volibiy degan kishi Majnun nomiga nisbat berilgan she'rlarni devon qilib tuzadi, ularga sharhlar yozadi va she'rlarni Majnun haqidagi rivoyatlar syujetiga kiritadi. Bu asar Majnun haqidagi bir qissa tusini oladi. Abu Bakr al-Volibiy qissasida avvalgi rivoyatlarning mazmuni deyarli saqlanib qolgan. Unda faqat ayrim kichik o'zgarish va yangi epizodlar bor. Masalan, qadimgi rivoyatlarda Layli va Majnun tuya boqib yurganlarida bir-birlarini sevib qolishsa, bu qissada qo'shimcha ravishda Majnun qadimgi rivoyatlarni hikoya qilib berish bilan Laylini o'ziga maftun etadi, deyiladi. Qiz va yigitning sevishganini eshitgan Laylining otasi Sultonga shikoyat qiladi, shundan so'ng Sulton Majnunni qattiq ta'qib etadi. Majnun ham bu qissada birmuncha boshqacharoq tarzda bayon qilinadi. Majnun ikki suvoriydan Laylining o'lganini eshitadi, ulardan Laylining qabriga olib borishni iltimos qiladi. Qabr boshiga borgach, o'zini uning ustiga tashlaydi, shu bo'yi uzoq yotib qoladi va jon taslim qiladi. Qissada boshqa yangiliklar ham bor.

Majnun she'rlari, Layli va Majnun rivoyatlari va ayniqsa, Abu Bakr al-Volibiy tuzgan devon-qissa Sharq o'lkalarida keng tarqalgan va shuhrat qozongan edi. XII asrda Kichik Osiydan – Ganja shahridan chiqqan yirik mutafakkir alloma Shayx Nizomiy Ganjaviy o'z ijodida qadimgi rivoyatlar bilan kifoyalanib qolmadi. U Layli va Majnunlarning fojiali sarguzashtini o'zi yashagan muhit aspektida qaytadan ishlab chiqti, qissani g'oyaviy-badiiy yuksak va mukammal bir doston darajasiga ko'tardi. Nizomiy dostoni Sharq xalqlari adabiyotida keng shuhrat qozondi va oradan bir asrdan ziyodroq vaqt o'tgach, hindistonlik mashhur shoir Amir Xusrav Dehlaviy unga javob yozdi. Dehlaviy dostoni 1299 yilda yaratilgan bo'lib, "Majnun va Layli" deb ataladi. Muallif doston qahramonlari nomini almashtirish bilan yangilikka, o'z salafidan o'zgachalikka intilganligini ta'kidlaydi hamda ushbu qissaning arab xalqlari orasida dastavval "Majnun va Layli" shaklida ommalashganligiga e'tibor qaratadi. U Nizomiy dostonining kompozitsion tuzilishini asosan saqlab qolgani holda, uning syujetiga ba'zi o'zgartirishlar kiritadi. Xusrav Dehlaviy ushbu dostoni bilan Sharq xalqlari adabiyotida "Layli va Majnun" mavzusidagi dostonga javob yozish an'anasini boshlab berdi. Dehlaviydan keyin forsiy adabiyotda, xususan, Hirot adabiy muhitida Ashraf Marog'iy, Abdurahmon Jomiy, Kotibi Turshiziy, Shayxim

Suhayliy, Abdulloh Xotifiy, Badriddin Hiloliy, Xoja Imod Loriy va boshqalar ham ushbu mavzuda asar yozgan.

Buyuk o'zbek shoiri va mutafakkiri Alisher Navoiyning "Layli va Majnun" dostoni turkiy tilda ushbu mavzuda yaratilgan ilk doston bo'lib, Navoiy uni yaratishdan avval arab rivoyatlari bilan bir qatorda Nizomiy Ganjaviy, Xusrav Dehlaviy, Ashraf Marog'iy va Shayxim Suhayliy dostonlarini chuqur o'rganadi. U xamsanavislikda o'zigacha mavjud an'analardan ijodiy foydalangan holda o'z dostoniga yangicha ruh bag'ishlaydi, o'z davrining talab va ehtiyojlaridan kelib chiqib, "afsonaga yangi libos kiygizadi".

Alisher Navoiy bu dostonda o'z ideallarining fojiga uchrashi sabablarini ochib beradi. Dostonda, go'yoki, boshdan oxirgacha shoirning hazin yig'isi eshitiladi:

Bir na'shqa soldilar ikovni,  
Jonsiz kelinu o'luk kuyovni...  
So'ngin nechakim uzattim oxir,  
Yig'lay-yig'lay tugattim oxir.

Doston voqealari "Layli va Majnun" sarguzashti boshlanmasdan oldin "Ul tun muhabbati ta'rifida..." deb nomlangan bob bilan boshlanadi. Layli va Majnun qissasi nihoyasiga yetgach esa, "Ishq ta'rifidakim" sarlavhasi bilan bir bob keltiriladi. "Bu bob diqqat bilan o'qilganda, shu narsa ayon bo'ladiki, - deb yozadi B. Valixo'jayev, - unda Alisher Navoiy biz javobini topishga intilgan savollarga ham javob beradi, doston va uning timsollarini tahlil qilish bo'yicha asosiy yo'nalishlarni ham bayon etadi". (Valixo'jayev B., 2002, 44)

Alisher Navoiy har bir dostonini boshlar ekan, dostonninig vaznini ham uning mavzuiga bog'lab tanlaydi, asar boshlanishidagi voqea tasviri bilan ham o'quvchini tayyorlaydi. Shoir o'zining ideallariga hamisha umid bilan qaraydi, ularning mag'lubiyatga uchrashini istamaydi.

Majnunning Layliga bo'lgan muhabbatini tarannum etar ekan, shoir bu ishqning avvalo oddiy insinga – Yer go'zaliga nisbatan bo'lgan majoziydan Mutlaq Go'zallik - Alloh taologa nisbatan bo'lgan haqiqiy ishq darajasiga ko'tarilishini yoritib beradi:

Bu ishqki, baxti komrondin,  
Xoli bo'lmay zamone ondin.  
Garchi iki nav' o'tti rozi,  
Avvalg'ini anglag'il majoziy.  
Kim durru gudozu so'z birla,  
Yuz sho'layi jonfiro'z birla,  
Majnung'a biri bo'lub musallam,  
Bahra topti ikinchisidin ham.



Alisher Navoiy nazdida Majnun insoniy, avom ishq – majoziy ishqda kamolotga erishib, haqiqiy ishq maqomiga yetgan orif insonlar timsolidir.

Layli esa Majnun uchun Buyuk Yaratuvchi kamolotini o'zida namoyon etgan ko'zgudur. Shu bois Majnun jismoniy xilqat bo'lmish Laylini – ko'zguni emas, balki ko'zgu ichidagi mohiyatni sevadi.

Akademik B. Valixo'jayev "Layli va Majnun" dostonining xususiy g'oyaviy-badiiy jihatlari haqida fikr yuritir ekan, jumladan shunday deydi: "Agar diqqat bilan qaralsa, bu ikki dostonni ("Farhod va Shirin", "Layli va Majnun" – B.V.) bir-biriga yaqinlashtiruvchi mushtarak mavzu – komil inson mavzusidir. Bu mavzu ularni bir-biriga bog'labgina qolmaydi, balki mavzuning har bir dostonida o'ziga xos tarzda yoritilishi ularning uslubiy o'ziga xosliklarini namoyon etadi, ya'ni "Farhod va Shirin"da bu mavzu ijtimoiy faollik ko'lamida yoritilsa, "Layli va Majnun"da esa asosan ishq maydonidagi ichki kechinmalar, ruhiy holatlarning chuqur tasviri orqali nihoyatda mahorat bilan tasvirlanadi". (Valixo'jayev B., 2002, 49)

"Layli va Majnun" dostoni inson muhabbati ifodasining eng ajoyib namunasi bo'lib, Alisher Navoiy badiiy mahoratining yangi qirralarini o'zida namoyish etadi.

## **XULOSA**

Shunday qilib, sharq mualliflari tomonidan yaratilgan epic asarlar shakl, mazmun va mavzu jihatidan migratsiyalashgan bo'lsalar-da, ushbu asarlarning aksariyati shoirlar qalami ostida original asar sifatida yuzaga chiqqan va zohiran an'anaviydek ko'ringan mavzular yangi mazmun kasb etib, badiiy sintezlashgan. Bunday asarlarning ahamiyatini belgilashda professor Ye.E. Bertelsning fikrlarini keltirish maqsadga muvofiq: "O'zlashtirish faktining o'zi emas, balki uning sabablari va, xususan, yangi zaminda o'zgarishlarga uchraganini aniqlash nihoyat qiziqarlidir". (Бертельс Е.Э., 1965, 15) Ushbu fikrlarni akademik B. Valixo'jayev aniqroq sharhlaydi: "Istalgan jamiyat va ideal qahramon tasviriga bag'ishlangan poemalarda esa o'sha muhit hodisa-voqealariga bo'lgan munosabat bivosita ifodalanib, ularda badiiy tasvir, badiiy obraz yaratish orqali hayot to'g'risida muhokama va mulohaza yiritish, ya'ni badiiy umumlashtirish qonuniyatiga rioya qilish asosiy o'rinni egallaydi. Bunday tipdagi poemalarni yaratishda shoirlar romantic tasvir uslubiga murojaat etib, undan real hayot hodisa-voq'ealarini tasvirlashda mahorat bilan foydalandilar. Mazkur poemalarda romantic tasvir uslubi esa realistic tasvir elementlari bilan qorishib ketadi". (Valixo'jayev B., 2023, 204)

Demak, sharq epic poeziyasining qadimiy tarixga ega bo'lgan taraqqiyot jarayoni katta migratsion evolyutsiyani boshdan kechirib, davrlar va zamonlar talabi bilan shakl, mazmun va mavzu hududlari nuqtai nazaridan badiiy sintezlashdi va buning natijasida o'ziga xos uslub va xarakterda rivojlana bordi.

## **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Alisher Navoiy. MAT, 20 tomlik, 9-t. – Toshkent: “Fan”, 1992.
2. Botir Valixo’jayev. Tanlangan asarlar. 3 jildlik. – Toshkent: Zilolbuloq, 2023.
3. Valixo’jayev B. O’zbek adabiyoti tarixi. 2-qism. – Samarqand: 2002.
4. Gulnoz Xalliyeva. Qiyosiy adabiyotshunoslik. – Toshkent: “Akademnashr”, 2020.
5. Mammedova Esmetxanim. NIZAMI GENJEVI YARADICHILIGI UZRE FILOLOJI TEDQIQLER. – Baki: “Elm ve tehsil”, 2022.
6. Mallaev N. Nizomiy Ganjaviy merosi va uning ma’rifiy tarbiyaviy ahamiyati. – Toshkent: “O’QITUVChI”, 1985.
7. Dilnavoz Yusupova. O’zbek mumtoz va milliy o’yg’onish adabiyoti (Alisher Navoiy davri). – Toshkent: “TAMADDUN”, 2016.
8. Бертельс Е.Э. Избранные труды. «Наваи и Джами». – М: Наука, 1965.
9. Бертельс Е.Э. К вопросу о филологической основе изучения восточных памятников, «Советское востоковедение», 1955. № 3, стр.15.
10. Mamatqulova X.A. Navoiyning “Layli va Majnun”, Shekspirning “Romeo va Julietta” asarlarining qiyosiy tadqiqi. – NDA, Samarqand, 2009.
11. Проблемы исторической поэтики литератур Востока. - М.: Наука, 1988. 312 с.
12. Проблемы восточного стихосложения. - М.: Наука, 1973. 184 6.

## **REFERENCES**

1. Navoiy, Alisher. (1992) MAT, 20 Volumes, 9th Volume. Tashkent "Fan".
2. Valikhojhayev, Batir. (2023) Selected works. 3 volumes. Tashkent: Zilalbulok.
3. Valikhojhayev B. (2002) History of Uzbek literature. Part 2. Samarkand.
4. Khalliyeva, Gulnoz. (2020) Comparative literary studies. Tashkent. "Akademnashr".
5. Mammedova, Esmethanim. (2022) Philological studies on the creation of nizami genjevi. Baku. "Science and education".
6. Mallaev N. (1985) Heritage of Nizami Ganjavi and its educational value. Tashkent: "O’QITUVChI".
7. Yusupova, Dilnavoz. (2016) Uzbek classical and national renaissance literature (Alisher Navoi period). Tashkent. "TAMADDUN".
8. Bertels E.E. (1965) Izbrannye trudy. "Navai i Jami". Moscow. Nauka.
9. Bertels E.E. (1955) K voprosu o filologicheskoy osnove izucheniya vostochnyx pamyatnikov, "Sovetskoe vostokovedenie", No. 3, p.15.
10. Mamatkulova X.A. (2009) A comparative study of Navoi's "Layli and Majnun" and Shakespeare's "Romeo and Juliet". NDA, Samarkand.
11. Problemy istoricheskoy poetiki literatur Vostoka. (1988) Moscow. Nauka. p.312.
12. Problemy vostochnogo stikhoslozheniya.( 1973) M.: Nauka. p.184.